

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaiennest'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

Magda Devos, Roland Desnerck, Nancy Fockedeij, Jan Haspeslagh, Willem Lanszweert, Jan Parmentier, Johan Termote, Tomas Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe, Arnout Zwaenepoel, Jan Seys

BUITENRATEL

De zandbank Buitenratel maakt deel uit van de 'Vlaamse Banken'. Dit complex van 20 tot 30 km lange zandbanken, gescheiden door diepe geulen, strekt zich vanaf de Noord-Franse maritieme wateren in noordoostelijke richting uit tot voor Oostende. Al die banken zijn ontstaan onder invloed van de getijdestromingen, die ze modelleerden tot verheffingen met een vrij plat bovenvlak, een steil hellende noordwestflank en een zachter glooiende flank aan de zuidwestzijde. De Vlaamse Banken blijken qua positie vrij stabiel te zijn, althans tijdens de voorbije 200 jaar zijn ze nauwelijks van plaats veranderd. Maar zoals verderop zal blijken, kan dat vroeger anders zijn geweest. De Buitenratel is ongeveer 19 km lang, één tot twee km breed en reikt op zijn hoogste punt tot ongeveer twee meter onder het laagste ebniveau. De geulen naast de Buitenratel kunnen tot bijna 30 m diep zijn. Heel kenmerkend is de vorm van deze bank, met meest zeewaarts een brede, afgeronde kop (de 'Ratelkop') en een smalle landwaarts gerichte 'staart'.

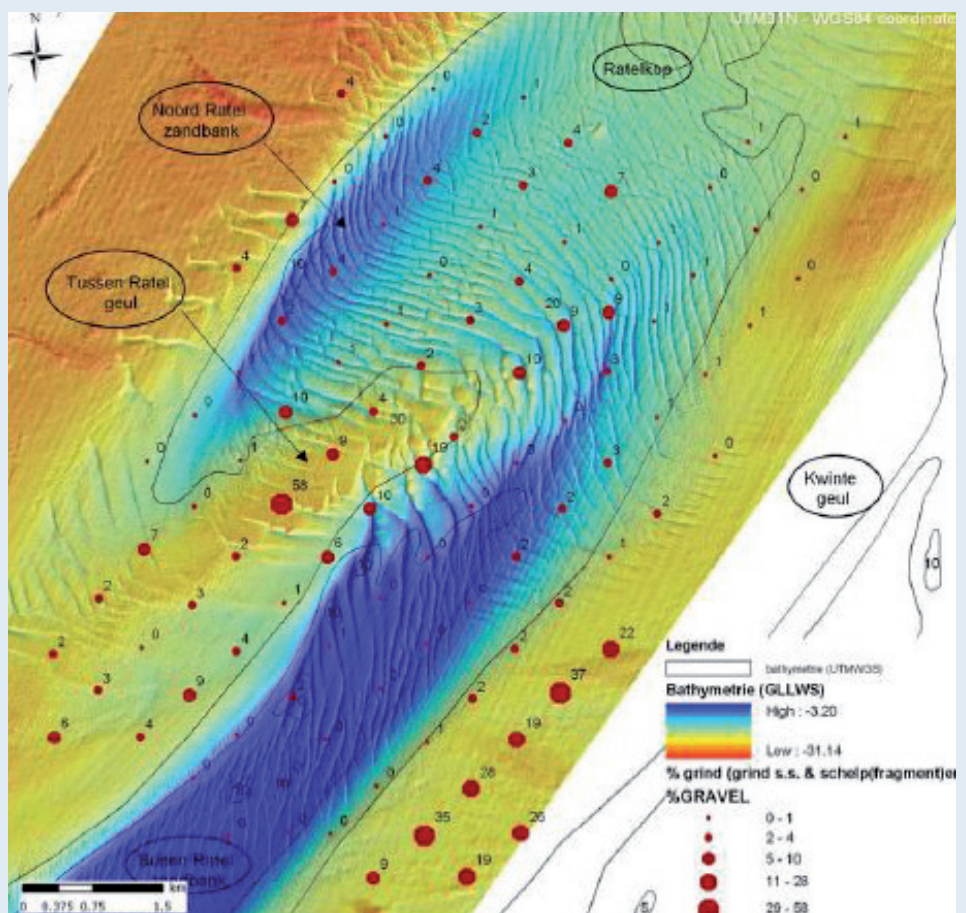
De Buitenratel is om meer dan één reden een opmerkelijke zandbank. Daarop gaan we in wat volgt nader in. En natuurlijk gaan we ook op zoek naar een verklaring voor de naam *Buitenratel*.

ZANDWINGEBIED EN WRACKENSITE

Het Belgische deel van de Noordzee is bekend om zijn vele zandbanken. Deze ondiepten worden tegelijk gewaardeerd en gevreesd. Ze zijn waardevol vanwege hun cruciaal aandeel in de kustbescherming, bovendien vormen ze een rijke onderwaterbiotop, en ten slotte zijn ze een gegeerd wingebied voor zand en grind.

Zo vormt de Buitenratel, samen met de ten westen ervan gelegen zandbank Oostdijk, één van de erkende zandwingebieden. In een Koninklijk Besluit van 1 september 2004 zijn de voorwaarden, de geografische begrenzing en de toekenningsprocedures voor de winning van zand en grind in het

Belgisch deel van de Noordzee vastgelegd. Binnen deze wettelijke context is het Buitenratel – Oostdijk- (2c) wingebied momenteel in gebruik voor de exploitatie van met name betonzand.

De Buitenratel is als een typische Vlaamse Bank, ZW-NO geörienteerd. Hij bevindt zich op circa 16 km uit de kust van Koksijde en heeft een kenmerkende vorm: een brede, haakvormige en vrij diep gelegen kop (de 'Ratelkop') en een lange, smalle en vrij ondiepe staart. Op de illustratie is tevens te zien dat in de geulen naast de zandige bank, een niet onbelangrijke bijmenging van grind optreedt (Baeye, 2006)

Tezelfdertijd vormen zandbanken vanouds een geduchte hindernis voor zeevaarders. Honderden schepen zijn door die verraderlijke ruggen in de Belgische Noordzee gestrand en vergaan. Tot vandaag zijn om en bij 270 wraksites geregistreerd in de Belgische maritieme wateren. Ook op de Buitenratel, op zo'n 16 kilometer uit de kust van Koksijde, bevinden zich een aantal van die sites. Op één daarvan – op de zeekaarten met 'WK65' aangeduid – werd in 1996 een wel erg intrigerend houten scheepswrak gelokaliseerd. Het ligt op de noordwestelijke flank van de 19 kilometer lange zandbank, grotendeels bedolven onder het zand. De uitstekende delen zijn rijkelijk begroeid met zeeanemonen en poliepen. Nader onderzoek van het wrak en van de talrijke, goed bewaarde voorwerpen die uit het schip werden bovengehaald door een groep gepassioneerde Noordzeeduikers (NATA), leert dat het meer dan waarschijnlijk om een rond 1740 gezonken Nederlands handels-schip gaat van de Verenigde Oostindische Compagnie. In het wrak troffen de duikers kostbare persoonlijke bezittingen aan, zoals sabels met parelmoeren en deels vergulde heften en een gouden zakhorloge. Daarnaast bleken ook andere wapens met toebehoren (handwapens, munitietassen, loden kogels, kanonskogel), handelswaar (o.a. wijn, lood, een pigmentblok van vermiljoen) en scheeps-reparatie- en bouw materiaal aan boord te zijn.

EEN BUITENWAARTSE ONDIEPTE WAAR HET RATELT EN KLATERT ?

Waarom onze bank de bepaling *buiten* in zijn naam draagt, wordt snel duidelijk als je op een zeekaart zijn positie bekijkt binnen het geheel van het 'Vlaamse Banken'-complex. Hij bevindt zich dieper in zee dan een andere *ratel*-bank, de Binnenratel, die in zijn zuidwestelijke verlengde ligt op Frans maritiem grondgebied. Nog iets verder zuidwestwaarts in Franse wateren is er ook nog sprake van een *Inratel*.

De samengestelde namen voor deze banken zijn betrekkelijk jong. Op oude zeekaarten wordt het hele *Ratel*-complex vaak voorgesteld als één langgerekte ondiepte, zich uitstrekkend van voor Koksijde in het noordoosten tot even ten westen van Duinkerke. Zo bij voorbeeld op de kaart van Nicolaes Visscher II uit de tijd van de Negenjarige oorlog (1688-1698). Die lange bank werd steeds benoemd met een enkelvoudige naam, in verschillende gedaanten. De vroegst gevonden vorm dateert van 1592 en luidt *Retel banck*. In 1635 (*Theatrum Orbis Terrarum*, Willem & Joan Blaeu) is er voor het eerst sprake van het toponiem *Ratteel*. En in de vorm *Ratel* is het wachten tot Pieter Goos deze term introduceert in zijn *Zee-Atlas ofte Water-Weereld* (1666). Op dezelfde kaart en op jongere kaarten wordt het verder zuidwestelijk gelegen deel, dat nu een aparte bank is die *Inratel* heet, geregeld als *Rateling* of de *Ratting(h)* bestempeld. Elk van deze vijf toponiemen blijft courant en schijnbaar door elkaar opduiken gedurende de hele 17de en 18de eeuw. Op de eerste moderne zeekaart van Stessels (1866) staan voor het eerst de Buiten- en de Binnenratel duidelijk als afzonderlijke banken afgebeeld, voorzien van hun tegenwoordig nog altijd gangbare namen.

Voor de oorspronkelijke, enkelvoudige naam moet wellicht van de vorm *ratel* worden uitgegaan, want noch *retel* noch *ratteel* zijn ooit geattesteerd in de Nederlandse woordenschat. Van *ratel* zullen *retel* en *ratteel* occasionele wisselvormen zijn. Een *ratel* is een tuig waarmee een klepperend geluid wordt gemaakt. De *Ratel* zou dan een plaats op zee zijn geweest, waar een ratelend geluid te horen was, bijvoorbeeld veroorzaakt door een branding op de ondiepste randen van de zandbank. De frequent optredende benaming voor het zuidelijke gedeelte van de historische bank, *Rateling* (met samentrekking ook *Ratting*), is ongetwijfeld uit *ratel* gevormd, maar de betekenisbijdrage van het achtervoegsel *-ing* is niet meteen doorzichtig.

Mogelijk is het een diminutiefsuffix, zoals in Vlaams *wegeling* 'kleine weg' en *hukkeling* 'kleine hukkel of hooiberg', en benoemde men die uitloper van de Ratelbank als 'het kleine rateltje'. *Rateling* zou echter ook een afleiding kunnen zijn uit de stam van *ratelen* met het collectiefsuffix *-ing*. In dat geval betekent *rateling* letterlijk 'geratel'. Morfologisch identiek en semantisch analoog zijn in het oudere Nederlands woorden als *huling* 'gehuil', *kraking* 'gekraak', *loping* 'geloop', *kapping* 'gekap' en *davering* 'gedaver'. Ook zeetoponiemen als *Wielingen* horen vermoedelijk tot deze vorm- en betekenis categorie (zie De Grote Rede 25: 28-29). Door herhaaldelijk gebruik in lokaliserende uitdrukkingen van 'aan, langs, naar de rateling', kunnen zulke woorden verzelfstandigen tot plaatsaanduidende substantieven en vervolgens tot vaste plaatsnaam verstenen. In de tegenwoordige standaardtaal is de genoemde woord-vormingsregel niet langer productief, in sommige dialecten daarentegen, waaronder het West-Vlaams, is hij nog springlevend.

Wat het motief van de naamgeving betreft – benoeming van een bank naar geluid dat daar te horen is – wees de Nederlandse naamkundige Rob Rentenaar op de banknaam *Galper* als mogelijke analogie. Zo luidde volgens Waghenaer in *Thresoor der Zeevaart* in de 16de eeuw de Nederlandse naam van een ondiepte aan de zuidoostkust van Engeland, die in het Engels *Kintes Knock* werd genoemd. Als dit *galper* inderdaad uit Nederlands taalgoed is gevormd – en geen samentrekking is van de Engelse naam *Galloper* (zie De Grote Rede 26: 33) – valt te denken aan een afleiding van *galpen*, dat volgens het WNT 'luid schreeuwen' betekent en in het West-Vlaams nog voorkomt als synoniem van het courantere *galferen*, d.i. 'voortdurend en met groot geschal lachen en schateren'.

